

Universitatea Pedagogică de stat „Ion Creangă”
Facultatea de Filologie și Istorie
Catedra de Istorie și Științe sociale

PROBLEME FILOSOFICE ALE PSIHOLOGIEI
Curs de lecții

Valentin Cușcă, dr. conf.univ.
Cod: U. 01.o.006

Chișinău - 2023

Lucrarea este aprobată pentru editare de Senatul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, proces-verbal nr. 10 din 27.04.2023

Recenzenți: Petru Varzari, dr. habilitat, cercetător științific superior la
Institutul de Științe Juridice și Politice al AȘM
Valentina Enache dr,conf ,UPSC.

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Cușcă, Valentin.

Probleme filosofice ale psihologiei : Curs de lecții / Valentin Cușcă ;
Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă" din Chișinău, Facultatea
de Filologie și Istorie, Catedra de Istorie și Științe sociale. – Chișinău : [S.
n.], 2023 (CEP UPSC). – 53 p.

Bibliogr.: p. 48 (9 tit.). – [100] ex.

ISBN 978-9975-46-791-9.

159.9(075.8)

C 96

**Centrul Editorial-Poligrafic al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”
din Chișinău, str. Ion Creangă, nr. 1, MD-2069**

CUPRINS

Prefață	4
TEMA 1. Noțiuni introductive referitor la geneza psihologiei și relația ei cu filosofia în context epistemologic. Metoda de studiu și particularitățile ei, dificultăți metodologice. Relația dintre suflet și corp	6
TEMA 2. Doctrinile predecesorilor lui Aristotel. Analiză conceptuală, constructivă și critică. Concluzii.	9
TEMA 3. Definiția și argumentarea sufletului pe bază de analiză psihofizică și logică.....	14
TEMA 4. Particularitățile comune ale simțurilor. Senzația. Relația dintre organele senzațiilor și modul lor specific de funcționare.....	18
TEMA 5. Simțul comun. Perceperea, reprezentarea și discernământul. Intellectul și simțirea.	25
TEMA 6. Intellectul. Funcțiile intelectului.....	29
TEMA 7. Geneza cunoașterii în viziunea lui John Locke.....	32
TEMA 8. Bazele filosofice și psihologice ale intuiției.....	37
TEMA 9. Elemente de hermeneutică. Interpretarea gramaticală și interpretarea psihologică.	41
TEMA 10. Aplicații logice, filosofice și psihologice în procesul educativ prin prisma valorilor.	45
BIBLIOGRAFIE	48
Subiectele propuse pentru realizarea obiectivelor curriculare la orele practice și evaluarea curentă la cursul „Filosofia psihologiei”.....	49
Teme pentru eseul de totalizare a lucrului individual la cursul Filosofia psihologiei	52
Temele propuse pentru eseuri.....	52

Motto

*Suflete, prund de păcate,
ești nimic și ești de toate.
Roata stelelor e-n tine
și o lume de jivine.
Ești nimic și ești de toate:
aer, păsări călătoare,
fum și vatră, vremi trecute
și pământuri viitoare.
Drumul tău nu e-n afara,
căile-s în tine însuși.
Iară cerul tău se naște,
ca o lacrimă din plânsu-ți.*

Lucian Blaga

Prefață

Vorbind în context istoric, *Filosofia/Metafizica* este primul domeniu al cunoașterii științifice, cu un obiect de studiu general, referitor la cercetarea esenței naturii, societății și a omului. Ea a generat, mai apoi, apariția multor altor științe, unele dintre care, pur și simplu, s-au desprins din arealul filosofiei, așa cum sunt- *Psihologia, Logica, Sociologia, Antropologia, Axiologia* și altele. În același timp, din punct de vedere metodologic, abordările ontologice, gnoseologice și praxiologice ale filosofiei/metafizicii au influențat substanțial apariția și dezvoltarea atât a științelor naturii – *Astronomia, Fizica, Biologia*, cât și a științelor exacte – *Matematica, Geometria etc.* De aceea s-a constituit și există până în zilele de astăzi canavaua/temelia filosofică a acestor științe, cât și a multor științe socio-umaniste precum *Istoria, Dreptul, Filologia etc.*

Secolul XIX, prin efortul filosofiei americane, începând cu Ch. Pierce, a fost pus începutul *reconstrucției pragmatice* a filosofiei, care

desprinzându-se de speculațiile metafizice tradiționale, s-a orientat spre studiul problemelor reale ale naturii, societății și omului, bazându-se pe principiile creativității științifice, eficienței și utilului. În această ordine de idei, filosofia secolelor XX și XXI s-a dezvoltat în Occident pe această cale, excepție făcând abordările dogmatice ale filosofiei marxist-leniniste, mai ales în arealul fostelor țări socialiste cu o ideologie comunistă, unde și astăzi, din păcate, pe alocuri, mai persistă influențele metafizicii speculative tradiționale, prezente adesea ca o istorie a Filosofiei.

În perioada modernă și, mai ales, în cea post-modernă a ultimilor treizeci de ani, s-a constituit și amplificat, paradigma didactică a predării aplicate a filosofiei în domeniul pregătirii profesionale universitare, domeniu tot mai îngust și concret specializat și axat pe formarea de competențe mai mult specifice, decât generale. Așa a apărut, mai întâi în SUA, mai apoi și în Europa, iar în ultimul timp și pe la noi, așa cursuri ca: *Filosofia culturii*, *Filosofia educației*, *Dreptului etc.* Sunt foarte răspândite și în domeniul științelor exacte și a celor ale naturii cursuri similare ca – *Probleme epistemologice ale fizicii, matematicii, biologiei, geneticii etc.*

Studiind și generalizând această experiență, am purces și eu în ultimii cincisprezece ani la elaborarea unei serii de cursuri filosofice și logice aplicate, considerând că în așa mod Filosofia își poate aduce contribuția concretă la eficientizarea și ridicarea calității pregătirii cadrelor didactice în domeniul pedagogic. Din această serie, face parte și cursul la *Probleme filosofice ale psihologiei* pentru ciclul Licență.

Pragmatic vorbind, acesta este și un mod mai convingător de prezentare a utilității filosofiei în formarea competențelor profesionale a pedagogilor și, de ce nu, și de menținere a ei în continuare în grila programelor de studii la facultăți și catedre, în condițiile unei concurențe, să recunoaștem, adesea neluoiale.

Tema 1. Noțiuni introductive referitor la geneza psihologiei și relația ei cu filosofia în context epistemologic. Metoda de studiu și particularitățile ei, dificultăți metodologice. Relația dintre suflet și corp

Obiective: De a examina în aspect introductiv, obiectivele propuse de Aristotel în studiul sufletului. Metoda aplicată de el ca cercetare și observare activă, analiză, sinteză și generalizare a faptelor și noțiunilor. Definiția ca și procedeu esențial în stabilirea esenței obiectului studiat.

Concepte cheie: suflet metodă de cercetare, observare, analiză comparativă, sinteză, generalizare, definire.

Cercetarea naturii sufletului e un lucru de mare importanță, consideră Aristotel. Această cercetare contribuie substanțial la cunoașterea oricărui adevăr, îndeosebi la cunoașterea naturii. *Sufletul este esența, temelia ființelor vii*, consideră Aristotel (I, p.371).

De aceea ne propunem drept scop, afirmă el, studiul și cunoașterea esenței sufletului, mai apoi manifestările lui, după care unele au propriile stări, altele există datorită sufletului și organismelor vii.

Aceasta înseamnă că manifestările sufletului au, atât natură psihologică, cât și psihofiziologică și biologică. De aceea Aristotel își propune o metodă de cercetare corespunzătoare de natură *empirică*, cu așa elemente ca observare și experimentul la bază. Adică sufletul se înscrie printre științele naturii, iar psihologia este o știință empirică și trebuie studiate corespunzător. Dar, desigur că pentru stabilirea *adevărului* despre suflet, mai sunt necesare și o serie de procedee logice așa ca analiza, sinteza, generalizarea și definirea, pe care Aristotel le va utiliza eficient

Mai înainte de toate, urmează a stabili cărui *gen* îi aparține sufletul în calitate de *specie*. Este cunoscut că genul exprimă esența obiectului, pe când specia are trăsături specifice, accidentale. De exemplu, noi știm că omul este o specie a genului *ființe vii*, cu trăsăturile distinctive speciei- ființă gânditoare dotată cu capacitatea de a munci organizat.

Aristotel pune categoric problema: ce este sufletul? Inclusiv cel care aparține omului pentru că sunt și alte viețuitoare. Care sunt elementele și funcțiile sufletului? Adică, urmează metodologic de a stabili trăsăturile specifice (accidentale) și faptul cărui gen aparține sufletul (trăsăturile esențiale). Există un singur suflet, sau există mai multe suflete?

Aristotel formulează o serie de versiuni (ipoteze) pentru a realiza scopul propus:

- Este sufletul ceva individual, sau ceva ca substanță?
- Este o cantitate (cât?) sau este o calitate (cum?)?
- Este o potență (ceva posibil), sau actual (permanent)?
- Este o entelehie, ca un scop desăvârșit?
- Este ceva integral (un tot), sau are și părți?
- Este unic (unul), sau există mai multe suflete?
- Ce studiem ca suflet- funcțiile (simțul, senzația, gândirea, cugetul), sau stările afective (bucuria, mânia, năzuința etc.)

Noi, într-o măsură mai mare sau mai mică, cunoaștem răspunsul la aceste întrebări, însă pentru Aristotel ele constituiau, în bună parte, o enigmă. Cu toate că, probabil, și el intuia de la bun început răspunsul la unele dintre aceste întrebări însă acest lucru trebuia argumentat și demonstrat.

Unele dintre primele concluzii pe care o formulează Aristotel ca și ceva evident, este faptul, că sufletul este legat de corp, și nu poate exista în afara lui. Pornind de la analiza unor stări sufletești, așa ca mânia, îndrăzneala, frica etc, Aristotel conchide că ele sunt asociate corpului, afectează fiziologic corpul. Problema este: sunt vizate în aceste stări numai simțurile, sau și cugetarea, pentru că cugetarea este ceva esențial sufletului și se realizează prin reprezentări și memorii

Ceea ce el a stabilit cu certitudine în studiul relației dintre suflet și corp, este faptul, că afecțiunile sunt materializate corporal. Noi astăzi am adăuga faptul că ele sunt determinate individual și de temperament, lucru încă necunoscut în acea epocă, de aceea una dintre primele concluzii formulate de

Aristotel este următoarea: natura sufletului este determinată de substratul material (fiziologic) și este indispensabilă corpului. Odată cu dispariția corpului, dispare și sufletul, afirmă Aristotel, lucru, care din punct de vedere al religiei creștine va fi contestat. În termeni de natură alegorică și în spirit mitologic, s-a considerat și se mai consideră că sufletul este o materie necorporală care are proprietatea de a se despărți și există veșnic, independent de corp. Întrebarea, la care este dificil de răspuns în acest caz este: a existat oare sufletul tot separat de corp și în timpul vieții corporale, până la moarte? Dacă răspunsul este afirmativ, atunci apare o altă întrebare dificilă: cum a influențat sufletul afecțiunile, stările corporale evidente despre care vorbește Aristotel? De altfel o astfel de opinie a exprimat-o Platon, contemporanul lui Aristotel, considerat un precursor al creștinismului.

Noi considerăm că, într-adevăr, ideile gândurile formulate, născute de funcția spirituală a sufletului și expuse cu ajutorul limbajului în scris, pot exista veșnic dacă sunt arhivate și păstrate. Ele formează simbolic, alegoric vorbind, un fel de *suflet universal*, purtătorul căruia este societatea umană. Numai că această societate are proprietăți materiale și poate să dispară în timp. Câte idei și gânduri expuse în trecut de persoane, atât cunoscute, cât și necunoscute au dispărut, nefiind păstrate în arhiva timpului? Toate acestea constituie un subiect dificil pe care noi, îl vom evalua în spiritul realismului științific promovat de Aristotel.

Tema 2. Doctrinile predecesorilor lui Aristotel. Analiză conceptuală, constructivă și critică. Concluzii.

Obiective: De a realiza o analiză exhaustivă, după Aristotel, a concepțiilor despre suflet, anterioare lui și a scoate în evidență metoda critică aplicată de Aristotel, concomitent cu argumentarea constructivă a viziunii firești, adevărate, privitor la natura sufletului. Concluziile constructive formulate ca rezultat a unei analize critice.

Concepte cheie: analiză critică, principiul viețuitoarelor, mișcare, simț, gândire, intelect, lumea ideilor, suflet universal, lumea lucrurilor.

Aristotel trece în revistă concepțiile, opiniile predecesorilor referitor la natura sufletului din două considerente principale:

- Pentru a lua în vedere acele concepții, care, fie doar parțial, exprimă trăsături esențiale ale sufletului.
- Și în al doilea rând, el supune criticii viziunile analizate și argumentează de ce ele nu pot fi acceptate integral. El pornește, la moment, de la două principii esențiale ce țin de natura sufletului
- *Principiul viețuitoarelor*, ceea ce înseamnă că sufletul ține doar de ființele vii, de lumea organică, adică de lumea vegetală, animală și cea a oamenilor.
- Al doilea principiu, derivă din primul, și anume faptul, că *mișcarea și senzațiile* sunt calități indispensabile viețuitoarelor
- Astfel, Aristotel consideră parțial corecte referitor la natura sufletului doar acele concepții, care includ mișcarea și sensibilitatea, funcții, care sunt la temelia vieții.
- În rezultatul analizei efectuate, Aristotel consideră că în perioada anterioară, în fond, s-au constituit două viziuni fundamentale:
- Sufletul este mișcare (în diferite forme)
- *Democrit*- sufletul este foc și căldură. Focul este simbolul mișcării și schimbării în acest context. Sufletul și mintea este același lucru.

- *Leucip* asociază sufletul cu unele forme sferice (atomi), care sunt permanent în deplasare, mișcare
- *Pitagoreicii*, considerau că sufletul este adoma unui praf în aer, sau ceva ce mișcă acest praf. Aceste trei viziuni au o trăsătură comună – *sufletul este ceea ce se mișcă pe sine, este automotor*.
- *Anaxagoras* consideră că sufletul este cauza mișcării, este cauza dreptății și frumosului. Uneori el afirmă că sufletul este cuget ce aparține tuturor viețuitoarelor.
- viziune mai complexă și mai apropiată de esența sufletului o expune *Platon*

În primul rând, el consideră că sufletul este format din elemente (intelect senzualitate, mișcare), dar, pe de altă parte, este și unitate, adică este divizibil și indivizibil în același timp, ceea ce este o contradicție. Când privește lucrurile, ele sunt cunoscute prin cuget, minte, prin simțuri, senzații, prin opinii, reflecții. Prin asociere, în ordine descrescătoare ca valoare sufletească, Platon asociază sufletul în aspect cantitativ cu:

- 1) Minte/intelectul – unu, sau punct
- 2) Cunoștințe- dublu ori linie.
- 3) Opinia sau triplu, planul
- 4) Cvadruplu, ori corpul

Aceasta este o reprezentare a treptelor, conform unor obiecte ale cunoașterii- de la compus (rațiune/minte/gândit)- la simplu, perceperea individuală, simțurile corpului. Adică, am spune noi, este o mișcare de la rațional (idee) la empiric (lucru), ceea ce corespunde concepției sale idealiste și anume faptului, că ideile sunt primare, iar lucrurile sunt niște iluzii ale simțurilor de ordin secundar.

- altă categorie de opinii, mai puțin relevante, sunt cele ce asociază sufletul cu un element al naturii, sau stare sufletească:
 - a) Hipo- sufletul este aer, foc, apa
 - b) Diogen- sufletul este aer
 - c) Heraclit- sufletul este vapori

d) Empedocles- sufletul este armonie.

Aristotel constată existența acestora opinii, însă fără a le comenta și aprecia, chiar dacă, elementele enumerate sugerează prezența mișcării. Mai există și alte elemente și combinații, în afară de pământ, care este considerat un element inert, fără mișcare.

Aristotel supune unei critici argumentate și constructive aceste concepții și opinii. Așadar, de ce doar mișcarea nu poate caracteriza esența sufletului?

- Pentru că sufletul nu se poate auto mișca, se cere o cauză care l-ar pune în mișcare (energia, atracție, respingere etc)
- Există patru specii ale mișcării – deplasarea, transformarea, micșorarea, creșterea. De aceea, nu este clar cărui dintre aceste tipuri îi corespunde sufletul?
- Există mișcare, dar și repaus. Are sufletul ambele aceste stări?
- Mișcarea corpului e diferită de mișcarea sufletului
- Nu este clar- sufletul este auto mișcător, sau este el însuși izvor al mișcării.
- Similar, Aristotel nu validează nici celelalte concepții și opinii:
- Sufletul nu este o mărime în spațiu, el este o calitate
- Referitor la viziunea atomistă, Aristotel dă replică, că mișcarea minții e gândirea, iar rotirea e mișcarea cercului.
- Sufletul nu este intelect, pentru că intelectul e doar o funcție a sufletului, iar sufletul mai are și simțire
- Nu e armonie, deoarece armonia se referă la fenomene reale (proporții, liniște, curaj, etc.)

Astfel, Aristotel conchide, că referitor la concepțiile care consideră că sufletul e automișcător și reușește să miște altele este nefondată. Nu sunt fondate nici acele concepții, care asociază sufletul cu un corp, pentru că sufletul este necorporal și astfel se creează multiple contradicții

Referitor la concepțiile lui Platon, care era o mare autoritate în epocă, Aristotel formulează următoarele argumente critice:

- Platon vede lumea dual – lumea ideilor, spiritului, identică cu sufletul, considerată lume nemuritoare, pe de o parte. Iar, pe de altă parte, lumea lucrurilor, considerată fantome, ce nu pot fi cunoscute adecvat. Aceste două lumi nu comunică, sunt divizate. Apare întrebarea- în asemenea situație ce cunoaștem, de unde și cum apar senzațiile, dacă sufletul nu e legat de corp?
- Platon se contrazice și când susține că sufletul e intelect/spirit, pentru că intelectul e o funcție a creierului, substratul material al gândirii. Fără creier nu există gândire.

Nu este acceptată nici afirmația lui Platon, precum că sufletul este un întreg, care se identifică cu *sufletul universal*, nemuritor. Este cunoscut faptul că psihologia, ține de individ, iar noțiunea de suflet universal este o abstracție metafizică.

Dispariția corpului duce inevitabil la dispariția sufletului, chiar dacă rămân nemuritoare ideile lansate de spirit în timpul vieții, dacă sunt arhivare, desigur. Individ și comunitate sunt entități diferite. Societatea nu are la propriu suflet.

Sufletul e un tot cu corpul, și nu poate exista ca o parte autonomă, consideră Aristotel. Astfel principiile ce țin de natura sufletului, pe care le evidențiază Aristotel din amalgamul concepțiilor examinate, ce există în suflet separat sau în diverse combinații sunt – *mișcarea, simțirea și necorporalitatea*.

Aceste trei principii (calități) formează trăsăturile specifice ale fenomenului numit *viață/trai*.

Astăzi, în viziune modernă, viața este definită ca o sinteză a proceselor biologice, fizice, chimice, mecanice, care caracterizează organismele. Ea se manifestă ca energie, vigoare. O altă definiție filosofică a vieții este – viața e o formă specială de mișcare a materiei.

Termeni echivalenți noțiunii viață sunt dezvoltare, metabolism, reproducere. Termeni relaționali vieții sunt ființă, însuflețit, biografie, animație.

Din precizările anterioare, putem conchide că noțiunea viață e mai mare ca sfera decât noțiunea suflet. Sufletul este un fenomen specific, posibil în condițiile vieții, sau ființării. A fi, ori a nu fi – aceasta-i întrebarea vehiculată de Hamlet în cunoscuta tragedie a lui Shakespeare.

Tema 3. Definiția și argumentarea sufletului pe bază de analiză psihofizică și logică

Obiective: A elucida particularitățile metodologiei de cercetare a naturii sufletului și de formulare a unei definiții adecvate cu realitatea acestui fenomen. Studiul particularităților sufletului la diferite vietăți și relația dialectică dintre suflet și corp.

Concepte Cheie: Cauză, esență, formă, conținut, entelehie, corp natural, corp viu, definiție.

După analiza critică a concepțiilor și opiniilor predecesorilor referitor la suflet și eliminarea prejudecăților și erorilor la acest capitol, Aristotel formulează scopul de a evidenția trăsăturile esențiale ale acestui fenomen și de a rezuma într-o definiție corespunzătoare. Ce este o definiție?

Conform logicii aristotelice, ea este un procedeu, prin care sunt fixate trăsăturile esențiale a unei noțiuni, (cum este un oarecare obiect, fenomen sau relație), care sunt redată printr-un enunț. De exemplu omul (A) este o ființă rațională (B). Formal, structura unei definiții este A este (prin definiție) B, adică definiția are trei elemente – noțiunea definită (A), definatorul (B) și relația de definire (este prin definiție). După sferă între A și B trebuie să existe o relație de identitate, adică să fie vorba despre același lucru. În exemplul nostru B reprezintă particularitățile specifice și generale ale omului (ființă, rațională) iar A este noțiune definită. Adică A este o specie al lui B. Omul este generic o ființă, dar are trăsături specifice – raționalitate. Astfel se îmbină generalul cu trăsăturile specifice.

În cadrul definiției noțiunii suflet, Aristotel a stabilit trăsăturile specifice sufletului (viață, senzație, gândire, cugetare) care sunt trăsături esențiale, sunt cauza sufletului. Adică, esența sufletului ține de gen. Mai există și alte reguli ale definiției, dar am redat generalizat esența acestui procedeu logic.

Dacă e să ne referim la schema generală a cercetării, atunci ea este următoarea:

- *Observare* a stărilor și funcțiilor sufletești (emoții, percepții, reprezentări, memorii, cuget)
- *Analiza* acestor situații, luate fiecare în parte.
- *Sinteza* – unirea tuturor particularităților analizate și adoptarea unei viziuni integrale, perceptive asupra sufletului.
- *Abstractizarea* este evidențierea *trăsăturilor esențiale* (traie, simțire și gândire) și evitarea prin neluare în considerare a *trăsăturilor neesențiale*, adică noi facem de ele abstracție (necorporalitate, stări sufletești - teamă, curaj etc).
- *Generalizarea* este stabilirea genului, clasei din care face parte noțiunea suflet (în cazul noțiunii suflet, noțiunea generică este *ființă, sau formă, entelehie*).

După parcurgerea acestor trepte, este posibil o definiție exhaustivă (rezumativă, esențială a sufletului). Observarea și analiza au fost deja realizate de către Aristotel. Urmează sinteză și abstractizarea, așadar primul gen e materia (totul). Materia spune Aristotel are două specii materia *vie* (organică) și *nevie* (lucrurile). Materia vie, sau viața, este o capacitate de hrănire prin sine, de creștere și de micșorare de la sine. Astfel, apare prima varianta definiției sufletului: *Sufletul este deci o substanță în sensul de specie a unui corp natural care are viață ca potență- posibilitate.*

Sufletul este esența unui corp natural (în limba greacă esența înseamnă entelehie) ca și o cunoștință despre el. *Dat fiind faptul că sufletul este o entelehie a unui corp natural ce posedă viața ca potență, el este, deci un corp înzestrat cu organe.* (varianta 2) Sufletul nu este esența și rațiunea de a fi a unui corp artificial (artefact), ci a unui corp natural anumit, care cuprinde principiul mișcării și repausului. De exemplu, ochiul natural este materia văzului, iar cel sculptat nu are vedere.

Corpul și sufletul sunt împreună o ființă vie. Deci, sufletul, sau anumite părți ale sale, sunt inseparabile de corp. Esența unei definiții este indicarea cauzei (calității specifice). Astfel cauza omului este gândirea/rațiunea, cauza animalului este senzația, iar dintre simțuri mai importante sunt

organele tactile. Constatând aceste momente esențiale în variantele precedente ale definiției, Aristotel face o completare a definițiilor anterioare: *Sufletul este principiul sus numitelor facultăți (senzație) și se definește prin acestea: hrănire, simțire, gândire, mișcare.* Pentru a evidenția calitățile esențiale a unui corp însuflețit, Aristotel efectuează un studiu al puterilor/posibilităților sufletești ale diferitor vietăți. Noi prezentăm generalizat datele acestui studiu în următorul tabel:

Tipul puterii/posibilității sufletești	Plantă	Animal	Om
Creștere/micșorare	+	+	+
Cugetare	-	-	+
Cunoaștere	-	-	+
Gândire	-	-	+
Rațiune	-	-	+
Transformare/schimbare	+	+	+
Senzație	?	+	+
Percepție	-	+	+
Reprezentare	-	-	+
Memorie	-	-	+
Creativitate	-	-	+
Reproducere	+	+	+
Degradare	+	+	+
Hrănire	+	+	+
Căldură	+	+	+
Imaginație	-	?	+

Generalizând cele expuse, Aristotel realizează o definiție exhaustivă. Astfel, datorită faptului că trăim simțim și cugetăm este un suflet. Această concluzie reiese din studiul puterilor sufletești ale diferitor vietăți. Deci, *Sufletul este sensul și forma unui corp și nu materia, substanța. Astfel nu corpul este entelehia/esența sufletului, ci sufletul este entelehia unui corp.* Astfel este formulată cea de-a patra definiție care este o definiție adecvată esenței sufletului. Mișcarea unui asemenea corp este determinată de suflet, deci sufletul este o entelehie a unui corp însuflețit. Cu alte cuvinte, este o

specie ca și corp însuflețit a unui gen în calitate de suflet. Deci entelehia constituie genul, iar corp însuflețit specia. Astfel s-a realizat esența unei definiții- atribuirea speciei la un gen, ceea ce trebuia de demonstrat.

Din tabelul anterior putem defini orice ființă vie prezentă în acest tabel, pentru că fiecare are un scop - pentru ce?, pentru cine? Scopul omului este gândirea, scopul plantei- vegetația, scopul animalului- instinctul supraviețuirii. Unele trăsături din tabel admit anumite calități comune tuturor ființelor vii:

- Limită, măsură a creșterii, dezvoltării
- Hrănirea e o trăsătură comună, dar se manifestă diferit
- Producerea energiei, căldurii
- Reproducerea unei ființe identice sieși

Plantele, în viziunea lui Aristotel, nu au senzații, cu toate că, cu o parte a sufletului, ele au unele reacții la atingere tactila. Studiul este un exemplu clasic de analiză psihofizică a unui obiect, în cazul dat al sufletului, care a dat posibilitatea de al defini.

Reieșind din definiția sufletului, el este un corp natural viu dotat cu simțuri și rațiune. Astfel, cercetarea sufletului s-a încheiat cu o definiție corespunzătoare ce redă *adevărul* despre suflet, adică faptul că el este o entelehie/formă a corpului. Nu este adevărat ceea ce susțineau predecesorii lui Aristotel, că sufletul e doar ceva specific- doar mișcare, doar viață, doar simțuri, doar gândire etc. Este adevărat faptul că sufletul este toate aceste trăsături funcționale la general, ca entelehie.

Tema 4. Particularitățile comune ale simțurilor. Senzația. Relația dintre organele senzațiilor și modul lor specific de funcționare.

Obiective: De a supune unei analize și explicare particularitățile simțirii, ca o trăsătură esențială a sufletului. Examinarea senzației ca reacție de reflectare a obiectului cu ajutorul organelor de simț, numite și *organe senzoriale*. Funcționarea organelor senzoriale și corelația dintre ele în cadrul cunoașterii senzoriale.

Concepte cheie: Simț, organ senzorial, văz, auz, miros, gust, pipăit/organe tactile, contemplație, străveziu/transparent, voce, culoare, mediu.

După examinarea puterilor sufletești ale sufletului (vezi tabelul respectiv), se poate constata că unele calități/puteri sunt comune tuturor viețuitoarelor (hrănirea, reproducerea etc), iar altele sunt specifice doar unei viețuitoare. Astfel simțirea, putem spune, aparține acelor viețuitoare care au organe specializate de simț (în afara plantelor). Pentru animale simțirea este primordială, iar pentru om primordială este rațiunea, pentru plante- vegetația. Astfel, putem afirma că organele senzoriale sunt de natură psihofizică, dar ele la om au și *funcție cognitivă* și de adaptare, iar la animale doar de adaptare (instinctivă) la realitate. *Senzația* este o formă psihică de reflectare a realității, comună tuturor organelor de simț (avem senzații vizuale, auditive, de miros, gust și tactile). Pentru a avea o senzație, condiția necesară este acțiunea din exterior a unui obiect, sau iritant asupra organelor de simț. *Senzația este o calitate psihică în potență* (ca o posibilitate) și *în act* (posibilitate realizată ca proces, când organul suferă o acțiune). Senzația nu depinde de organul senzorial, ci de factorii externi și de un efort, o schimbare. Senzația și contemplația sunt noțiuni identice. Ele însă au o singură deosebire, faptul că la senzație organul este activ (concentrat spre acțiune), iar la contemplație organul este pasiv (indiferent)

Și, poate cea mai importantă caracteristică a senzației, constă în faptul că ea ne transmite cunoștință despre un obiect, în calitate de informație

primară la treaptă senzorială a cunoașterii. Senzațiile, după Aristotel se clasifică în:

- Senzații generale (figură, mărime, mișcare, repaus, percepute ca și calități comune a mai multor obiecte).
- Senzații individuale (roșu, albastru, înalt, jos, acru, percepute ca și calități individuale)

Deci, particularitățile comune ale simțurilor sunt – organe senzitive specializate (1), existența unor condiții și factori externi (2), și senzația (3), provocată din exterior.

În continuare, Aristotel trece la analiza particularităților senzitive al fiecărui organ de simț, în parte, pentru că senzațiile parvin din fiecare organ aparte. El începe cu studiul văzului, poate pentru faptul că văzul este organul informațional cel mai reprezentativ. (I p. p. 408-410). Trăsăturile specifice și condițiile văzului sunt următoarele:

- Obiectul vederii este văzutul (ceea ce se vede)
- Ceea ce se vede este culoare
- Nu poți vedea culoarea fără lumină
- Lumina se manifestă ca o stare de transparență (similar apei, aerului)
- Organul ce poate percepe culoare (ochiul intern ca structură și substanță) nu are culoare
- Esența (entelehia) transparenței este lumina
- Antinomia luminii este întunericul

Aceste principii/legități fac posibilă vederea, apariția senzației vizuale. Colorate sunt lucrurile și fenomenele externe, care nu depind de organele văzului. Însuși procesul vederii, în lipsa unor informații concrete despre structura fiziologică a ochiului, Aristotel o descrie astfel: *lumina pune în mișcare transparența, de exemplu eterul/aerul, iar această mișcare, ce durează continuu, pune în mișcare (în acțiune) organul senzației (ochiul)* (I, p. 410)

Dacă comparăm definiția actuală a văzului, cu ceea ce ia scris Aristotel, și anume: *văzul este unul dintre cele cinci simțuri cu ajutorul cărui*

se percep imaginile, se înregistrează direct forma, culoarea, dimensiunea, luminozitatea obiectelor, distanța și mișcarea acestora, capacitatea de a percepe imaginile, vom constata că Aristotel a spus, în esență, același lucru, poate că într-o viziune și terminologie mai mult filosofică, decât fiziologică. Desigur că astăzi, noi dispunem, teoretic și experimental, de mult mai multă informație despre structura internă a ochiului, acuitatea/ intensitatea vederii la diferite vîetăți, îndeosebi la om, deținem mijloace de tratament mai sofisticate a văzului, iar lui Aristotel nu îi erau încă cunoscute nici ochelarii. Însă geniul aristotelic, puterea minții sale, a gândirii analitice, iau permis să facă aceste și alte descoperiri, ce a avut drept consecință apariția psihologiei ca și știință.

Auzul/sunetul este următorul organ, supus examinării. Aristotel utilizează, teoretic și practic, aceeași metodologie ca și în studiul văzului. De aceea vom expune rezumativ reflecțiile și concluziile lui:

- Auzul este asociat direct cu sunetul
- Mediul ce asigură senzație auditive este eterul
- Sunetul (ceea ce se aude) este provocat de obiecte ce posedă calități sonore
- Sunetul apare ca rezultat a unor acțiuni, procese (lovituri, tunet etc) asupra obiectelor respective
- Sunetul provoacă vibrația eterului care este percepută de membrana urechii. O eroare comisă la acest capitol de Aristotel, constă în faptul că eterul era considerat un mediu gol (vid), pe când noi astăzi știm că el este umplut cu particule de aer și dioxid de carbon. Într-un mediu vid, considerăm noi, probabil, că sunetul, cel puțin la distanță mai mare este dificil, dacă nu imposibil de perceput. Eterul vibrează datorită particulelor corespunzătoare.
- Ei bine, Aristotel a vorbit totuși, despre existența aerului ca purtător al sunetului care lovindu-se de un obstacol, produce un ecou, ceea ce este o refracție a sunetului
- Sunetul (ca și văzul) există în două ipostază: ca ceva real/actual și ca potență/posibilitate.

- Și ceea ce este, cel puțin pentru om important, este anume glasul care produce sunete datorită gâtului (nearticulate și articulate cu ajutorul limbii- cuvintele rostite). Aceste sunete, în bună parte se află la temelia vorbirii, a comunicării raționale a omului. Când privește sunetele emise de câine, Aristotel le consideră un fel de tușit, iar referitor la pești, el considera că neavând gâturi ele nu produc sunete. Probabil că Aristotel încă nu recepționase undele sonore emise de delfin și de unele alte specii subacvatice.

Definiția modernă a auzului este: *posibilitatea/capacitatea de a recepționa undele sonore, astfel unele vibrații și oscilații pot fi transmise prin lichide solide și gaze*. Dacă e să fim corecți, Aristotel a vorbit mai puțin despre transmiterea sunetului prin obiecte solide și lichide, cu toate că despre pești a spus, deci despre calitățile apei știa .

Referitor la examinarea naturii *mirosului* și a *gustului*, mai ales a *senzațiilor tactile*, Aristotel face o serie de constatări importante:

- Mirosul e mai dificil de determinat de cât culoarea și sunetul. El are multe neclarități în acest sens. Aceasta, pe de o parte, deoarece simțul mirosului la om e mai puțin dezvoltat ca la animale, iar pe de altă parte, omul percepe ceea ce miroase sentimental/subiectiv, ca ceva plăcut sau neplăcut.
- *Mirosul are multe asemănări cu gustul, însă e mai puțin complex și mai relevant, pentru că gustul este un fel de senzație tactilă, susține Aristotel, care este cea mai dezvoltată la om. (I, p.415)*
- Mirosul este posibil datorită unui anumit mediu în care se răspândește mirosul (aer apă), pe când gustul nu are nevoie de un mediu special. Senzația gustativă este doar într-un ceva umed (cavitatea bucală). Mirosul apare la respirația aerului în gât și plămâni
- Adică, mirosul și gustul sunt senzații care se condiționează reciproc, însă calitativ, ca valoare informațională, gustul este superior mirosului
- Senzațiile tactile sunt cele mai complexe și valoroase, din punct de vedere a informației recepționate. Organul acestor senzații este pielea, corpul

integral. Aristotel, însă are unele dubii în acest sens- este doar corpul baza senzațiilor tactile, sau la ele participă și toate celelalte organele interne? Mai ales creierul, sistemul nervos despre care noi știm astăzi acest lucru, confirmând îndoielile lui Aristotel. Astăzi se vorbește de grupuri specializate de nervi care transmit informația în creier (pentru senzații diferite- cald, frig, durere, acționează grupuri de nervi diferite)

În accepțiune modernă **mirosul** este un simț prin care organismul percepe proprietățile unor substanțe venind în contact cu particulele volatile, degajate de acestea. **Simțul tactil** este simțul care recunoaște un oarecare obiect sau fenomen cu pielea noastră. De obicei este o combinație de mai multe simțuri prin care informația se transmite la creier. **Gust** – senzație produsă de o substanță prin excitarea limbii și a mucoasei bucale. (totodată vom spune că gust este un termen polisemantic și poate denota un tip de modă, gust artistic, gust de viață, etc.)

În încheiere la studiul simțurilor, Aristotel formulează o serie de concluzii importante despre conlucrarea organelor de simț și despre unele particularități comune ale lor.

- Obiectul tuturor simțurilor este bivalent – mirositor/miros, olfactiv/gust, tactil/palpitație, pe de o parte, iar pe de altă parte, contradictoriu – văz – alb/negru, auz – înalt/jos, tactil – cald/ rece, miros – plăcut/neplăcut, gust – amar (acru)/ dulce.
- Simțul prin senzația respectivă percepe forma (esența), nu materia. Culoarea, rotundul nu este ceva material/fizic. La fel și ceara, împrumută amprenta (urma) și nu obiectul, exemplifică Aristotel. Această formă ne redă informația primară senzorială despre obiect.
- Nu există un organ special pentru proprietățile generale (formă, cantitate, calitate, mișcare, număr etc.), ele sunt percepute de fiecare organ în parte. De exemplu, mișcarea unui automobil este percepută concomitent, ca deplasare și formă de văz, ca sunet, de auz, eșapamentul gazelor, de miros și gust.

- Senzațiile de orice fel pot avea loc doar prin contactul direct cu obiectul respectiv. Dispariția sau înlăturarea obiectului are drept consecințe dispariția senzației, însă obiectul poate rămâne în memorie ca reprezentare (nu-l simțim, însă putem să ni-l reprezentăm).
- Orice senzație este o proporție calitativă – gustos frumos mirositor etc.

În continuare, vom expune viziunea cunoscutului filosof raționalist francez din secolul XVIII- Voltaire, referitor la natura sufletului. Această viziune este influențată de perioada timpului trecut de la Aristotel (circa 2000 de ani), cu schimbările respective în domeniul cunoașterii sufletului și complexității lui, pe de o parte, iar pe de alta, este influențată de autoritatea și ideologia religiei catolice în epocă.

Astfel, Voltaire afirmă că Dumnezeu a creat viața și omul, care constituie cununa creației sale. Dumnezeu a spus, și totul a existat înaintea timpurilor, susține Voltaire în spirit religios. La început a fost cuvântul, și cuvântul era Dumnezeu, și cuvântul era cu Dumnezeu. Mai departe, Voltaire ceva mai naiv decât Aristotel, dar real, caracterizează simțurile omului:

- *Pipăitul* și senzațiile tactile, el le consideră, pe bună dreptate, ca cel mai complex organ de simț, cu cea mai prețioasă informație senzorială.
- *Auzul*, este mai slab la om ca la animale, însă omul poate percepe așa sunete complexe ca muzica, adică are capacitatea de a sesiza armonia.
- *Vederea*, este la fel mai slabă ca la păsări, dar datorită rațiunii, la om ea este mai selectivă.
- *Gustul* este tratat în mod neștiințific, ca ceva ce ține de pofticios.
- Despre *miros* spune doar că este un dar al naturii, însă fără argumentare. Apare, totuși, și o contradicție evidentă în viziunile lui Voltaire – omul, pe de- o parte, este o creație divină, iar mirosul, ca de altfel și celelalte simțuri, sunt un dar al naturii.

Voltaire face unele improvizații și referitor la presupusa existență a celui de-al șaselea simț, care ar fi dragostea, adică cam ceea ce astăzi e numit sex. E lucru știut, că Aristotel a negat ferm existența celui de-al șaselea simț, considerând că pentru el nu există un organ special cu funcții corespunzătoare.

Referitor la *suflet* Voltaire consideră că este o entitate psihofizică și rațională, care este ceva abstract și greu de definit, lucru pe care însă Aristotel l-a făcut cu mult succes.

Tema 5. Simțul comun. Perceperea, reprezentarea și discernământul. Intellectul și simțirea.

Obiective: Analiza și evidențierea specificului simțului comun, realizat prin formele superioare ale cunoașterii senzoriale- perceperea și reprezentarea. Trăsăturile cognitive și poziția intermediară în cunoaștere a imaginației și memoriei.

Concepte cheie: Simț comun, percepție, reprezentare, imaginație, memorie, opinie, reflexie, cuget, gândire.

Aristotel este consecvent în analiza psihofizică a cunoașterii. După ce examinează senzația și particularitățile organelor de simț, care provoacă o senzație, el pune problema- cum de la mai multe senzații reușim să obținem cunoștințe integrale despre un obiect? Cu alte cuvinte cum din mai multe senzații particulare reușim să obținem o percepere integrală a unui obiect. De un organ special de integrare organismul nu dispune. Atunci cum percepem proprietăți/calități *generale*, așa ca mișcarea, repausul, numărul, unitatea. Răspunsul este că noi facem acest lucru prin mișcare. Adică mișcarea ne permite să percepem mărimea: figura este astfel o mișcare pe laturile unui dreptunghi, de exemplu, iar numărul este mișcarea continuului, adică numărul unu este nici mai mult, nici mai puțin decât unu, repausul este lipsa mișcării etc.

Dat fiind faptul, că noi avem anumite senzații în prezența obiectului, atunci când obiectul dispare, sau este înlăturat, în memorie rămâne reprezentarea acestui obiect și, astfel, el este perceput integral, ca un întreg. De aceea *perceperea* este o simțire integrală, care face posibilă *memorizarea/memoria*. Percepem cu ochiul, cu auzul, cu gustul ca o senzație în desfășurare/mișcare. Astfel, de la senzații trecem la o activitate perceptivă, sau percepție, care este o treaptă senzorială calitativ superioară senzației.

Deosebirea între capacitățile diferitor persoane, pornește de la *puterea perceptivă*. Astfel la un pictor talentat, această putere este deosebit de

dezvoltată. De aici, probabil, pornește și distincția între inteligența de tip umanist sau predilecția pentru științele exacte.

Reprezentarea, este o altă treaptă la care este pusă în acțiune *imaginația*, cu ajutorul căreia avem o *imagine reprezentativă*. Reprezentarea este o contemplare, un fel de amintire ce ține de trecut. Imaginația nu este o senzație, susține Aristotel, dar nici nu este reflecție sau cuget. Ea este o *stare* care face posibilă gândirea. Referitor la reprezentare putem vorbi deja de *potență imaginativă*, care iarăși este diferită la diferiți oameni. Această potență stimulează creativitatea umană în diverse domenii- știință, artă, în exercitarea profesiei, management. Senzație au toți, iar imaginație nu, afirmă categoric Aristotel (I, p.431.) însă, imaginația nu determină adevărul, pentru că ea poate fi și amăgitoare, de aceea nu are o influență directă asupra cunoașterii și minții. Cu ajutorul imaginației putem doar să ne formăm o opinie, care nu are valoare de adevăr.

Referitor la cele expuse, putem rezuma următoarele – *simțul comun* este o simțire integrală (sumă de calități) bazată pe percepție, reprezentare și imaginație, fiind doar o stare și nu o formă a cunoașterii.

În viziune modernă – percepția este definită ca un *proces psihic cu ajutorul căruia cunoaștem un obiect sau fenomen. Comparativ cu senzația este un proces psihic de prelucrare și integrare a informației superioare despre lumea externă și propriul eu. Este o imagine sintetică a obiectului reflectat direct în ansamblu.*

Reprezentarea este primul nivel de organizare a activității mentale autonome, independent de prezența obiectelor externe. Surse sunt informațiile furnizate de percepției și senzații.

Lăsăm pentru reflecție individuală un studiu comparatist al percepției și reprezentării în viziune modernă, cu cele expuse de Aristotel, care le caracterizează fără a formula o definiție strictă.

Aristotel ne-a argumentat anterior faptul că sufletul este un întreg, care are două părți principale- corpul cu organele senzoriale respective și gândirea rațională. Parcursul simțurilor în cunoaștere este: pornind de la

senzație, spre percepție iar, de la percepție spre reprezentare. Reprezentarea este astfel o verigă de legătură cu gândirea, care prin imaginație face ca să avem memorat/depozitat în creier o informație senzorială/primară despre lume. Creierul este organul fiziologic/neuronic care efectuează prelucrarea materialului senzorial (imagini, chipuri). Astfel pe baza memoriei noi realizăm prima treaptă a gândirii abstracte- *reflecția* sau cugetarea care are drept produs rațional *o opinie*. Opinia nu are valoare de adevăr. Apoi cu ajutorul judecății, prin enunțuri și argumentare fundamentăm adevărul. O judecată este adevărată, dacă conținutul ei corespunde realității, în caz contrar ea este falsă. La treaptă superioară a gândirii noi raționăm. Ce înseamnă raționarea? Raționarea este o formă a gândirii cu ajutorul căreia din cunoștințe adevărate, asumate ca premisă, noi derivăm cunoștințe noi, tot adevărate, cu condiția că respectăm unele reguli de trecere de la premise la concluzii. Un exemplu clasic de raționament deductiv este cel folosit de Aristotel.

Dacă toți oamenii (A) sunt muritori (B)

Iar Socrate (C) este om (A)

Atunci rezultă că Socrate (C) este muritor (B)

Schematic/simbolic acest raționament poate fi redat ca o relație dintre termenii judecăților din premisă și concluzie (A, B, C)

Dacă toți A sunt B

Iar toți C sunt A

Deci rezultă, că toți C sunt B

Pur simbolic, ca și un silogism , tot o invenție aristotelică în logică, schema ar fi următoarea:

A a B

C a A

C a B

a în această schemă deductivă înseamnă *modul universal (toți) afirmativ* (sunt). În logica modernă această schemă poate fi redată și printr-o formulă matematică.

Deci ce este gândirea? *Gândirea* este ceea ce și cum noi cunoaștem cu ajutorul minții, adică este o *capacitate* a sufletului uman. Adevărul gândirii este determinat de *conținutul* judecăților, iar corectitudinea de *forma logică* (judecată, raționament). Astfel gândirea este o activitate abstractă, realizată cu ajutorul limbajului, care prin cuvinte și propoziții este convențională. Gândirea are astfel două aspecte- conținut și formă, adică orice gând valabil trebuie neapărat să aibă aceste două elemente.

Referitor la geneza sau evoluția cunoașterii, Aristotel susține punctul de vedere realist, și anume, că prin contact cu realitatea, mintea omului în acțiune (activă), judecă lucrurile și produce idei, materializate în cuvinte și propoziții. Primul cuvânt a și fost în această evoluție prima idee. Mentea/creierul este, conform viziunii lui Aristotel, la nașterea omului ca o tăbliță de lemn, pe care nimic nu este scris (I, p. 435). Pe parcursul vieții, prin educație, reieșind din particularitățile de vârstă și capacitățile mentale, omul acumulează și utilizează un anumit volum de cunoștințe. Astfel, traseul evoluției, legat de apariția gândirii este următorul: de la memorie, prin reflecție și cuget la opinie, urmează judecata, adevărată sau falsă, iar nivelul superior al gândirii este rațiunea. Acestea sunt etapele calitativ diferite ale gândirii. Gândim formulând opinii este una, judecând este alta și raționând, e cu totul altceva.

Tema 6. Intellectul. Funcțiile intelectului.

Obiective: De a examina relația dintre nivelul senzorial și cel rațional, al gândirii în desfășurare. Intellectul ca instrument al gândirii. Intellect pasiv și intelect activ. Formele gândirii și relația dintre gândire și limbaj.

Concepte cheie: Cunoaștere, gândire, intelect, intelect practic, simț și gândire, limbaj.

Aristotel consideră că *gândirea* și *senzația* sunt entități ale cunoașterii, calitativ diferite. Gândirea e formală, mediată, abstractă și esențializată prin limbaj și adevăr, iar senzațiile sunt concrete, cu referire directă la obiectele și fenomenele realității. Există, însă, și o relație funcțională între ele. În acest context, Aristotel spune următoarele – *Sufletului ce cugetă, reprezentările țin locul senzațiilor, iar senzațiile au impact asupra cugetării.* (I, p.438).

De aceea – *o ființă care nu are senzație, nu va învăța și nu va înțelege nimic* (I, p. 440). Dar natura obiectelor cunoașterii și a simțurilor este diferită.

Gândirea este imaterială, pe când senzațiile reflectă realitatea obiectivă, însă actele gândirii pornesc de la senzații, care este o cunoaștere primară a realității. Gândirea imaterială, creatoare de idei nemuritoare în esență, depinde totuși, în bună măsură, de o serie de factori ce sunt determinați fiziologic- starea emoțională, voința, motivația, plăcerea, vocația, talentul etc. În sfârșit, orice gând pentru a avea un conținut și o valoare de adevăr, trebuie printr-un enunț/judecată să facă referință la realitate. Imaginația creativă, până la urmă, tot ține de anumite stări și funcții ale corpului uman.

Prin definiție – *gândirea este un proces psihic activ, mediat, de reflectare/cunoaștere a realității.* De ce mediat, cine e mediatorul? Gândirea este mediată de către limbaj. Limbajul este materialul gândirii. Gândirea se încorporează în limbaj. Limba e lăcașul ființei, afirma cunoscutul filosof Martin Heidegger. Iar ființa umană, în esență, este gândire și simț. Natura limbajului constă în faptul că pe de o parte, în aspect ontologic, limbajul se referă la realitate, iar, pe de altă parte, prin limbaj, el poartă caracter

convențional și simbolic. Convențional el este pentru că un cuvânt oarecare, într-o limbă, este rezultatul unei convenții (înțelegeri) comunitare. În română, de exemplu, un pom l-am numit *stejar*, dar am fi putut să-l numim *fag* și viceversa. Simbolic, limbajul este pentru faptul că cuvântul stejar nu este un copac în realitate, ci un semn ce are formă simbolică/convențională și reprezintă la nivelul formal al gândirii această specie de pomi.

Altfel spus, gândirea și limbajul sunt corelative și funcționează concomitent. Primul cuvânt a reprezentat primul gând și viceversa. Aristotel, din păcate n-a tratat mai extins această corelație dialectică dintre limbaj și gândire, cu toate că aprecia rolul limbii în cunoaștere, subliniind caracterul ei semiotic. Gândirea se gândește și pe sine, afirma Aristotel, iar logica, genial creată de el este o *gândire a gândirii*. Gândirea este o formă a formelor logice materializată în noțiuni, judecăți și raționamente.

În ceea ce privește *intelectul*, el reprezintă instrumentul gândirii, în fond, puterea de gândire a unei persoane, spre deosebire de altă, este determinată de *capacitățile intelectuale*, se mai spune și capacități mintale.

Intelectul, ca și gândirea are două stări – *activă și pasivă*. Care sunt factorii de natură psihologică și sociale care determină capacitățile intelectuale? Vom nominaliza doar unii factori și vom propune spre reflecție individuală studenților mesajul lor. Probabil, că la început se află totuși factorii *ereditari*, mai apoi *mediul de viață și educație*, urmează, aleatoriu – *caracterul, voința, motivația, perseverența*, și de ce nu, *cititul și arta vorbirii, recompensă morală și materială, aprecierea externă și autoaprecierea*. O personalitate cu o gândire flexibilă și profundă, ca un veritabil intelectual, se formează în timp, prin conlucrarea factorilor nominalizați și, posibil, și a unor altor factori. Poate ar fi de completat încă un factor important – *comunicarea*, care are mai multe valențe, inclusiv cunoașterea bună a limbajului, ce constituie temelia acumulării experienței teoretice și practice. Mai bine ar fi de spus *predispoziția sufletească* pentru comunicare, ca o deschidere spre lume și spre oameni, care este diferită la oameni reieșind din constituția lor sufletească și temperament. Intelectul este, dacă ar fi să spunem în termenii

pedagogiei moderne, suma experienței cognitive, aptitudinilor și a deprinderilor. Oamenii au același mod de a gândi rațional, însă procesul și capacitățile intelectuale sunt diferite ele sunt individualizate, reieșind din cele expuse anterior.

Simțul principal, care coordonează conlucrarea tuturor simțurilor tuturor formelor de cunoaștere și adaptare la realitate, este pipăitul sau senzațiile tactile. Acest lucru este valabil la oameni, dar mai ales la animale, pentru că la ele acest simț constituie temelia adaptării și supraviețuirii. La om această temelie este rațiunea.

Aristotel, pedagogul, nu ezită să formuleze și o serie de idei, viziuni, referitor la factorii motivaționali în cunoaștere. Principalii dintre ei ar fi *curiozitatea*, de la care pornesc toate, apoi perseverența, voința, dorința, pasiunea și aspirația. Mai există și o serie de alte particularități sufletești, printre care cea de-a avea *simțul timpului*, de a fi în pas cu timpul, am spune noi. Mișcă omul, până la urmă două capacități – perseverența și mintea dar cu condiția existenței unui scop bine determinat și realist, pe puterile persoanei. Autoaprecierea adecvată, nu în zadar este o temă foarte actuală în psihopedagogia modernă. Nu e bine, ba chiar e nociv ca să ne facem iluzii deșarte. Educația modernă invocă motivul că totul e în puterea și posibilitatea omului. Acest motiv este promovat de la cea mai fragedă vârstă, în spiritul democrației și a drepturilor omului. Însă, filosofic vorbind, consider că e bine să avem și o *măsură* în toate, o limitare rezonabilă a unor pasiuni și intenții riscante.

La grecii antici, măsura era o valoare foarte apreciată. *Omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor care există, precum există și a celor care nu există precum nu există*, afirma peripateticul sofist Protagoras. Filosofii antici din India, erau mai sceptici la acest capitol, afirmând că cea mai imperfectă ființă din lume este omul. Realitățile de astăzi, înclină spre punctul de vedere a indienilor, pentru că, în condițiile informatizării și tehnologizării excesive, oamenii moderni se cam întrec cu măsura, cum am spune noi, României, Basarabiei, Moldave.

Tema 7. Geneza cunoașterii în viziunea lui John Locke

Obiective: De a examina teoria cunoașterii elaborată de Locke și elementele ei pornind de la o viziune generală asupra lumii materiale. Vor fi examinate metodele de formare a ideilor simple și a ideilor compuse pornind de la noțiunea de experiență sensibilă. Nivelurile cunoașterii și speciile de adevăr.

Concepte cheie: Teoria cunoașterii, idei înnăscute, teoria gravitației, idei simple, idei compuse, calități primare, calități secundare, esențe reale, esențe nominale

- **Viziunea generală asupra lumii materiale**

Englezii sunt o națiune pragmatică, inclusiv în domeniul filosofiei. Locke a formulat și fundamentat o filosofie a *bunului simț*, adică o filosofie în corespundere cu cugetul, bazată pe simțurile umane sănătoase. El elaborează o teorie a cunoașterii pornind de la o viziune științifică asupra lumii. În spiritul lui Descartes el consideră că Dumnezeu a dat lumii primul impuls, iar mai apoi nu se amestecă în treburile ei. În al doilea rând, el pornește de la teoria gravitației și inerției elaborată de Newton. Această teorie constituie baza *structurii dinamice* a lumii. Cu alte cuvinte, esența materială a lumii, a corpurilor, se bazează pe noțiunile fundamentale ale fizicii- atom, masă, structură, mișcare.

Ideea unificatoare este cea a *materiei* – baza lumii corporale, începutul oricărui proces de evoluție, mișcare, dezvoltare, inclusiv a formelor cugetării (cunoașterii). Materia este baza experienței subsenzoriale exprimată prin categoria de substanță. Astfel substanța are două proprietăți esențiale - întindere (în spațiu) și mișcare.

Fenomenul cunoașterii este rezultatul unei evoluții a materiei și are caracter istoric – a apărut și sa dezvoltat în anumite condiții materiale și sociale. În acest sens, există mai multe dovezi în biologie, astronomie, paleontologie etc.

- **Critica teoriei ideilor înnăscute**

În remarcabilă lucrare *Eseu asupra cunoștinței umane*, Locke expune unei critici argumentate teoria ideilor înnăscute, promovată de filosoful francez Descartes. Idei înnăscute, ar fi o substanță spirituală deosebită, care constituie lăcașul acestor idei. Ele provin din însăși acest locaș și sunt de natură imaterială. Concepția dată este o reminiscență a filosofiei lui Platon, care consideră că sufletul cunoaște prin *reamintire* (anamnesis). Adică omul își amintește ceea ce anterior el a cunoscut, astfel se consideră că începutul cunoașterii este de natură divină, apare printr-o legătură intimă cu divinitatea. Factorul nativ, de natură fiziologică desigur că există, dar el este secundar în evoluția cunoașterii. Temelia justificării ideilor înnăscute este *acordul comun* al oamenilor, bazat pe o evidență aparentă a legilor logice și axiomelor matematice. Astfel ideile înnăscute ci că ar exista deja la copii și în conștiința unor popoare necivilizate. Locke demonstrează cu lux de amănunte, că unele predispoziții spre cunoaștere la oameni într-adevăr există, însă orice cunoștință apare doar din experiența sensibilă. La popoare necivilizate normele morale se formează și există diferit, pentru că ei au o experiență socială diferită, ce nu totdeauna corespunde cu a noastră. Cât privește legile logicii, dogmele inițiale ale religiei și principiile morale, ele apar prin experiență și educație, de aceea nu pot fi puse la îndoială. Astfel, prin critica ideilor înnăscute Locke pune temelia unei teorii a cunoașterii de natură senzualistă, adică bazată pe simțuri.

- **Experiența externă și internă ideile simple**

Orice cunoștințe provin din experiența individuală. Nimic nu apare în rațiune inițial decât din senzații, afirma Bacon, un predecesor al lui Locke. Un principiu enunțat de Bacon este cel al *combinațiilor generalizatoare* care este utilizat de Locke. Datele simțurilor este materialul combinatoriu al rațiunii, care se manifestă în experiența individuală și socială. Experiența sensibilă se consolidează în idei. Ideea primară este o senzație individuală (acru, roșu, mare, mic etc). Ideile experienței individuale formează domeniul

reflecției. În baza reprezentării (contemplării, observării) apar ideile senzației, cugetării (actul senzației, actul gândirii, care sunt idei simple).

Reprezentarea senzorială a lucrurilor constituie prima și cea mai simplă idee ce o formează reflecția. Reflecția ca un obiect al cunoașterii face distincția dintre *conținutul* cunoștințelor (sensul lor) și această formă de reprezentare a cunoștințelor în forma ideilor generale, abstracte. Astfel, ideea de acru, provine de la conținutul sensibil și forma abstractă de formulare a ideii printr-un cuvânt.

Reflecția, în viziunea lui Locke este de natură introspectivă, adică, ea apare doar ca rezultat al reflecției interne, sub influența lucrurilor din exterior. El consideră că așa idei compuse ca- timpul, numărul, existența și altele, sunt rezultatul unei reflecției interne și nu un rezultat al abstractizării și generalizării. În viziune modernă, noi, spre deosebire de concepția, cu conotații vădit senzualiste a lui Locke distingem, în mod dialectic, două specii corelative ale experienței – externă, materială și legile interne și formele gândirii.

Întrebarea este cum apar, totuși, ideile simple, primare? Locke nu oferă un răspuns clar și univoc la această întrebare. Conform viziunii sale empiriste el considera drept idei simple și așa idei complexe cum sunt viață, spațiu, mișcare, care sunt produsul unor meta reflecții teoretice cognitive (prin combinație și generalizare). Chiar și ideea de verde, poate fi rezultatul unor combinații și nu numai al unei contemplări directe (există și amestec de verde). Auto contemplarea este pentru el principala metodă de cunoaștere.

Noțiunea de *experiență* este tratată de el metafizic (static), nedialectic, pe când ea apare ca rezultat al relației dialectice dintre un subiect, (S) ca element al cunoașterii și obiectul (material) (O). Mai târziu în secolul XVIII, I. Kant va promova ideea de subiect cunoscător care este un element activ în relația cu lumea materială. Cunoașterea nu începe de la zero, subiectul cunoscător are deja în procesul cunoașterii o experiență cognitivă, dispune de cunoștințe din teorii anterioare. Pedagogic vorbind, subiectul cunoscător (S)

are deja și unele predispoziții înnăscute, care trebuie dezvoltate prin *efort intelectual*.

- **Calități primare și secundare. Esențe reale și nominale.**

Primare, sunt ideile simple sau calitățile nemijlocite ale obiectelor. Ele *există în obiecte* ca și calități mecanico-geometrice – așa ca mărimea, forma, tăria etc. Există două nivele ale lumii: micro lumea (atomară, celulară) și macro lumea (planete, case, om etc).

Secundare, sunt ideile care apar în percepție și nu aparțin numai lucrurilor ca atare (culoare, gust, miros, durere etc). Ideile secundare depind de circumstanțe, combinații, de unele trăsături senzitive individuale. Unele persoane de exemplu nu percep unele culori așa ca galben etc, însă această culoare există și este percepută subiectiv de ceilalți.

Nominale, sunt acele esențe care apar ca și resurse lingvistice- genuri, specii, indivizi reprezentate cu ajutorul cuvintelor care sunt pentru ele un *nume* (nomina). Astăzi, lingviștii, în spirit semiotic, afirmă că aceste nume se referă la lucruri, iar cuvântul este o entitate simbolică și apare ca semn al comunicării. Omul în acest sens este o *ființă simbolică*, pentru că cunoaște lumea cu ajutorul cuvintelor, adică a simbolurilor.

Reale, sunt calitățile, proprii unor ființe (tare, mare, rece, deștept etc). Aceste calități formează conținutul gândirii, a ideilor și judecăților. De exemplu, *Ion este curios și înțelept*. Primele calități (nominale) sunt, preponderent, forme substantivale, care răspund la întrebarea cine? ce?, iar cele reale sunt forme predicative, ce răspund la întrebarea cum? Problema constă în faptul- cum se stabilesc legăturile logice între esențele nominale și reale în activitatea teoretică de cunoaștere. La această întrebare a dat răspuns mai apoi I. Kant – legătura se stabilește cu ajutorul *judecăților sintetice*, care efectuează legătura între experiența teoretică și cea practică, sensibilă.

- **Generalizări și abstractizări. Ideile compuse**

Ideile compuse sunt create prin combinarea și transformarea logică a ideilor simple. În acest scop este utilizat procedeele logice numite

abstractizare și generalizare. Locke vorbește despre trei feluri de creare a ideilor compuse, complexe sau numite uneori derivate.

a) Primul fel este *sumarea* (adunarea ideilor simple), de exemplu, astfel se formează așa noțiuni ca apă (H_2O) sau spirt (C_2H_5OH) corp, (ca și sumă unor părți.)

b) Ideile compuse sunt formate în rezultatul unor *relații* (prin comparare, aflare în spațiu și timp). De exemplu, orașul Chișinău este situat mai la sud decât orașul Bălți, sau Patru este mai mare decât doi, etc.

c) Idei formate prin procedurile de *abstracție și generalizare*, care sunt idei generale- timp, formă, spațiu, figură geometrică etc. Aceste idei formează prin relațiile de apartenență și incluziune specii și genuri. De exemplu triunghiul dreptunghic ca și specie se include în noțiunea generală de triunghi, sau un pom de măr aparține speciei merilor.

- Nivelurile cunoașterii. Specii de adevăr.

Locke evidențiază trei specii/nivele de cunoaștere:

a) Nivelul *cunoașterii sensibile* care se realizează cu ajutorul organelor de simț. În acest caz adevărul este că lucrurile există de facto.

b) Nivelul *cunoașterii probabile* care se realizează prin analogii și opinii empirice, probabile. De exemplu, Omul este mai îndemânat decât animalele, Mâine va fi timp ploios.

c) Nivelul *cunoașterii intuitive*. Acestea sunt cunoștințele obținute pe baza datelor empirice cu ajutorul gândirii raționale. De exemplu, Numărul este o entitate care poate fi mărită sau micșorată. Intuiția este un instrument al reflecției (gândirii) în relația cu informația senzorială.

Adevărul este o concordanță între idei. O judecată este adevărată dacă corespunde realității, de exemplu *Soarele este o stea* este o judecată adevărată, iar judecata *Soarele este o planetă*, este falsă pentru că contrazice realitatea

Tema 8. Bazele filosofice și psihologice ale intuiției.

Obiective: De a examina în toată complexitatea una din principalele capacități ale gândirii care este intuiția. A scoate în evidență corelația dintre cunoașterea senzorială și cea rațională în procesul intuirii. Legătura dintre intuiție și timp. Fenomenul timpului real ca și flux. Concluzii referitor la esența intuiției.

Concepte cheie: Intuiție, durata interioară a timpului, intelect discursiv, cunoaștere intuitivă, intuiție și limbaj.

I. Caracterizare generală

Intuiția reprezintă capacitatea gândirii de a acumula cunoștințe pe baza experienței sensibile și a cunoștințelor dobândite anterior.

Intuiția mai este folosită în calitate ca metodă didactică de predare prin utilizarea unor analogii dintre teorie și practică. De exemplu, explicare a fenomenului ploii prin încălzirea apei și condensarea vaporilor. Complexitatea definiției intuiției arată cât de complicat este acest fenomen. Există circa 17 definiții ale intuiției, care, într-o măsură mai mare sau mică, redau conținutul acestui fenomen psihologic. Iată doar câteva dintre aceste definiții:

- Al șaselea simț care face legătură între sentiment și rațiune.
- Capacitatea conștiinței de a descoperi rațional și spontan esența unei probleme sau al unui obiect.
- Descoperirea bruscă a unui adevăr sau a unei soluții ca rezultat al inspirației.
- Definiția lui I. Kant – Intuiția este forma a priori a sensibilității.
- Intuiția este capacitatea de a înțelege absolutul (Henri Bergson)

II. Viziunea lui Bergson referitor la natura intuiției

Dificultățile referitor la esența intuiției apar din faptul, pentru că este complicat de a stabili particularitățile ei specifice ca și entitate cognitivă. Bergson pune problema de a examina intuiția în legătură cu *timpul real*. (II). În științe- Matematică, Fizică, timpul este măsurat ca durată formală și divizat în anumite unități (secundă, minut etc). Bergson consideră că pentru intuiție este important, nu aspectul formal a timpului, ci *durata lui interioară*. Durata interioară este o entitate pură, o continuitate permanentă, nu este nici unitate nici multiplicitate. Timpul real/interior este ceea ce provoacă schimbările prin acțiune. Cu alte cuvinte, pentru Bergson și intuiție, nu este important timpul ca momente, ci timpul ca durată. În acest sens este timpul real, ca și flux (scurgere). Astfel, prin timpul real noi putem arăta, atât mișcarea/mobilitatea timpului, cât și schimbarea/fluiditatea.

În concluzie, Bergson consideră că *intelectul discursiv* este bazat pe o logică a cunoașterii mediate, prin limbaj, este un contact indirect cu realitatea, pe când *intuiția* este un contact direct cu realitatea, este o cunoaștere imediată. De aceea intuiția ne asigură precizie maximă sau absolută în cunoaștere. Bergson semnalează *neputința gândirii conceptuale* și consideră că ea trebuie completată cu cunoașterea intuitivă. Pentru aceasta trebuie să ne plasăm în durata reală și să captăm realitatea în esența ei, care este mobilitatea însăși.

Astfel, raționamentul tinde spre a capta adevăruri absolute, în afara timpului pe când intuiționismul pune adevărul în durata reală a timpului (durata interioară). De aceea intuiția este o conștiință imediată, care se alimentează din *elanul vieții*. (II). Intuiția este ceea ce atinge spiritul ca durată, schimbare pură. Ea este o metodă specială de cunoaștere directă, imediată a noului în timp. Inteligența discursivă, din cele analizate anterior, folosește în cunoaștere simțurile și limbajul, de aceea ea este o cunoaștere al lumii exterioare. Intuiția este o vedere directă a spiritului de către spirit. De aceea în cunoaștere științifică intuiția este instrumentul principal de descoperire a noului prin revelație și contact direct cu realitatea.

Din punct de vedere intuitiv mai important este de a găsi problema, sau a o formula, de cât a o rezolva. Rezolvarea urmează prin conlucrarea rațiunii și intuiției. Spiritul se manifestă nu atât prin efort intelectual care abstrage și generalizează, cât prin *trăire*. Astfel, intelectul și rațiunea sunt ranguri diferite, care implică un comportament diferit. Din punct de vedere al filosofiei vieții promovate de Bergson, ființa vie are puterea (voința) de a acționa, cu toate că este determinată fizic. Astfel, în opinia sa (II) avem 3 stări/situații cognitive:

- a) *Vitalul*, ce determină asemănarea
- b) *Geometricul*, care reprezintă un raport cu sine (identic și congruență)
- c) *Speculativul*, care se realizează în acțiuni, decizii și atitudini ale omului.

Cauza ființei (originea) este materie, spirit sau Dumnezeu. Adevărul este puterea de a acționa pentru ființa umană. Bergson este ostil teoriilor cunoașterii în spiritul lui Locke și Kant. Kant avea rezerve/limite în domeniul cunoașterii, iar în teoria sa, Bergson consideră posibilitatea intuiției ca fiind nelimitată de a cunoaște absolutul. Bergson nu recunoaște teoria *dezordinii absolute*, considerând că intuiția face ordine absolută. Relația dintre corp și spirit constă în faptul că corpul imită viața spiritului, ceea ce nu este integral în spiritul lui Aristotel, care consideră că spiritul conduce corpul, însă depinde de el.

Astfel în relația dintre fiziologic și psihologic, pentru om este mai important, primar psihologicul, consideră Bergson. Funcția primitivă a limbajului a fost comunicarea și nu cunoașterea. Funcția cognitivă sa dezvoltat odată cu evoluția societății. De aceea cunoașterea primară, consideră Bergson, a fost intuitivă. Limbajul exprimă cunoștințe vagi/impresive, pe când intuiția este cunoaștere absolută. Învățământul modern, consideră Bergson, este prea verbal. În acest sens, el consideră că în predare, învățare trebuie utilizată mai frecvent intuiția.

Din cele expuse anterior cu referire la concepția lui Bergson rezultă cinci sensuri ale intuiției:

- Intuiția este o *conștiință lărgită*, o viziune directă a spiritului de către spirit prin contact direct cu realitatea.
- Intuiția este o conștiință lărgită, care lasă să se întrezărească dincolo de ea, ca și un *inconștient psihologic*.
- Intuiția stabilește un contact cu conștiința celuilalt, deschide către conștiința în genere, manifestată ca simpatie și antipatie instinctivă.
- Această simpatie se poate extinde la întreaga sferă a viului, adică la simpatie estetică. Aceasta fiind o trecere de la individual la general.
- În fine, universul material însuși *cuprinde în sine intuiția prin schimbările și mișcările reale pe care le conține*, adică exact în măsura, în care participă la *schimbarea pură și la spiritualitate*. Aceasta este viziunea bazată pe filosofia vieții (elanul vital) prin conceptul fluid, adică, prin evoluție și revoluție lumea se schimbă.

Aceste, și multe alte teze și afirmații ale lui Bergson, din punct de vedere științific sunt ușor deplasate și necesită o interpretare/corectare/precizare corespunzătoare.

Tema 9. Elemente de hermeneutică. Interpretarea gramaticală și interpretarea psihologică.

Obiective: A examina fenomenul hermeneuticii ca artă a interpretării. Aspectele gramaticale ale analizei textului. Aspectele și metodologia analizei psihologice a textului. Stabilirea corelației dintre aceste două aspecte ale interpretării în procesul analizei unui text.

Concepte cheie: Hermeneutica, latura gramaticală, factorii divinatorii ai textului, descrierea stilului, interpretarea tehnică, transcendența hermeneuticii.

- Obiectul hermeneuticii.
- Latura gramaticală și psihologică a înțelegerii.
- Factorii divinatorii ai textului (sensul psihologic).
- Descrierea stilului unui autor prin interpretarea tehnică (techne).
- Caracterul transcendent al interpretării (ghicirea).
- Studiu de caz (Noul Testament).

Hermeneutica este arta înțelegerii. Ea are două domenii – teologic (sacru) și general (științific). Obiectul hermeneuticii este discursul (un text) rostit sau scris. *Discursul* este un decupaj din ansamblul unei limbi.

Înțelegerea este o facultate naturală ca și gândirea, însă în manifestarea spontană a lor ambele duc la erori. De aceea este nevoie de a face *ordine logică* prin interpretare. Neînțelegerea este universală, iar înțelegerea cere un efort special.

Există două laturi ale hermeneuticii – latura gramaticală (sensul și corectitudinea gramaticală a textului) și latura psihologică (interpretare personală bazată pe stilul autorului pentru a determina structura logică a textului). De obicei, în orice interpretare rămâne un *rest* (ceva inaccesibil la moment, care poate fi ulterior clarificat și completat). Deosebirea dintre latura gramaticală și cea psihologică constă în faptul, că latura gramaticală poate fi abordată strict științific, conform regulilor gramaticale și stilistice ale textului, pe când cea psihologică nu poate fi abordată strict științific, folosindu-se în

acest scop anumite aspecte divinatorii (efort spiritual special), care depinde de arta dialectică și uneori de interesul interpretului.

Interpretarea gramaticală se bazează pe limbaj care este un instrument universal prin care autorul se singularizează. Precum am mai spus anterior, nu există gândire în afara limbajului. Omul este în mod esențial limbaj, sau *ființă simbolică*, pentru că cuvintele limbii poartă caracter simbolic. Un factor important în interpretarea gramaticală este *epoca*, pentru că structura și conținutul limbajului diferă de la o epocă la alta. Cu cât este mai vechi textul, cu atât este mai dificil de a efectua interpretarea lui, pentru că se cer cunoștințe speciale din epoca respectivă. De exemplu, texte în limba veche greacă, slavonă, latină etc.

Ceea ce nu este înțeles gramatical, trebuie raportat la autor și la publicul său original, împrejurările în care a fost scris textul. Acest lucru este sarcina *interpretării psihologice*. Spre deosebire de interpretarea gramaticală, cea psihologică nu depinde de reguli, ci de flerul (arta) interpretului. Sensul psihologic trebuie intuit. El nu poate fi dedus direct din text, ci simțit, ghicit. În acest scop este folosit procedeul *divinației*. Divinație e pătrunderea în spiritul autorului, rezonanței cu sufletul autorului. În contextul interpretării psihologice, interpretul utilizează procedeul *comparației*. Sunt analizați și comparați, în acest scop, factori economici, politici, religioși, culturali etc, pentru a “intra” în epocă și a descrie stilul unui autor. Textul “ascunde” sensul prin obscuritatea timpului. De aceea interpretul folosește arta numită *techné* (comparație).

Omul este creator din punct de vedere *formal* (logic, lingvistic), pentru că formele preexistă autorului. Unitatea operei este identică, în bună măsură, cu viața autorului (originea, studiile, relațiile, modul de viață, prietenii etc). În acest context, de exemplu, opera lui Eminescu va fi interpretată diferit față de opera lui Alecsandri, sau Nietzsche față de Goethe etc.

În actul interpretării se regăsesc – gramatica, critica, retorica și hermeneutica (IV). Interpretul trebuie să fie un expert în domeniul care

cunoaște toate aceste aspecte. *Revoluțiile spirituale* acordă cuvintelor sensuri noi. De aceea o operă este adesea recitată în altă epocă, interpretându-i sensul inițial.

Reieșind din identitatea gândirii și a limbajului în hermeneutică se impun următoarele nuanțe sau procedee (IV):

- Luarea în considerare a contextului în care a fost scrisă opera
- Stabilirea corelației dintre limbă ca un întreg și detaliile ei.
- Începutul ca sens se înțelege mai profund la sfârșitul interpretării.
- Proverbul este o propoziție izolată (are sens aparte).
- Există noi termeni și sensuri figurate, care trebuie luate în considerare.
- Stilul scrierii în trecut era pentru ureche (auz), iar în epoca modernă este pentru citit.
- Este necesar de a cunoaște tema operei, ideea centrală, scopul, natura individuală și epoca.
- Scrierile didactice au scopul de a comunica cunoștințe, și nu de-a crea noi texte, de a formula noi idei.
- Se interpretează atât forma (limbajul), cât și conținutul unei opere. Prioritar însă poate fi atât conținutul, cât și forma, în funcție de scopul propus.

Cu referință la specificul interpretării Bibliei (Noul Testament), ca și text sacru, există unele aspecte speciale (IV):

- a) Biblia este o colecție scrisă de diferiți autori.
- b) Orice parte (Evanghelie) trebuie privită în ansamblul Bibliei.
- c) Există completări (epistole), care precizează sensul unor doctrine.
- d) Există multe pasaje obscure, care cer o interpretare prin ghicire.
- e) Există și dificultatea faptului că Noul Testament este scris de autori cu orientări opuse.
- f) Este imposibil de a interpreta Noul Testament (morală) fără o relație cu Vechiul Testament (istoric)

O înțelegere completă și absolută, atât a Bibliei, cât și a unor opere artistice și științifice este imposibilă. De fiecare dată rămâne un rest, ceva neînțeles. De aceea, în orice epocă nouă, se revine la noi interpretări prin completare și precizare a unor sensuri noi.

Tema 10. Aplicații logice, filosofice și psihologice în procesul educativ prin prisma valorilor.

Obiective: De a rezumă în mod aplicativ cunoștințele, ce țin de conținutul cursului în activitatea didactică. A examina aspectele comunicării didactice eficiente prin prisma promovării valorilor educaționale.

Cuvinte cheie: Educație, comunicare didactică, valori educaționale, procedee de cunoaștere, proiect didactic, comunicare eficientă, obiective didactice.

- Educația ca și proces de comunicare bazat pe semnificație.

Educația este un proces de formare a unor valori (cognitive, morale, cetățenești etc) în cadrul comunicării didactice, ce contribuie la modelarea personalității. Elementul de bază al educației este procesul de comunicare în cadrul unor activități (lecții, seminare, evaluări etc). Acest proces are loc ca o corelație dintre profesor și elev, părinte și copil, om și societate, om și om. Componentele comunicării didactice, în spiritul promovării valorilor, sunt următoarele:

- a) Valori intelectuale (cunoștințe, abilități, competențe)
- b) Valori morale (atitudini, comportament moral)
- c) Valori estetice (abilități de percepere a frumosului în natură, în creația culturală și artistică)
- d) Abilități tehnologice (cunoștințe în domeniul fizicii, informaticii, chimiei etc)
- e) Educația psihofiziologică (cultura fizică, sănătatea, modul sănătos de viață)

În calitate de *procedee de cunoaștere* sunt următoarele activități: comparare, analiză, sinteză, abstractizare, generalizare. Aceste procedee sunt psihologice și raționale, de la concret (empiric) la abstract (teoretic). Ca *forme didactice* sunt aplicate următoarele activități: lecții, activități practice, comunicare cu natura etc. *Metodologiile didactice* cuprind: dialogul,

monologul, discuția, evaluarea, reflecția, observarea, experimentul , tehnici de instruire etc.

Astfel în procesul didactic conlucrează dialectic *formele senzoriale* ale cunoașterii cu cele *raționale*.

Un element important al comunicării raționale este *proiectul didactic*. El reprezintă o planificare a activităților în unități de timp și de activitate.

- a) Planul cursului (număr de ore, obiective, finalități, competențe preconizate, evaluare)
- b) Planul lecției, seminarului (obiective, forme de activitate, evaluare). Scopul general al acestei activități prin compartimentele planificate este de a învăța să înveți, realizând un feedback comunicațional.

Privitor la *natura comunicării eficiente* (standarde educaționale) putem constata următoarele:

- Ea trebuie să fie eficientă, adică să fie obținute rezultate pozitive-cunoștințe, abilități, competențe, atitudini, integrare socială etc. Aceste scopuri se realizează printr-un învățământ diferențiat, pe obiecte de studii.
- La nivel de organizare urmează a fi valorificat potențialul formativ, oferit de instruirea frontală, în micro grupe și individuală.
- Mesajul didactic prin contribuția operațiilor gândirii (expunere, reflecție, judecată, înțelegere), valorificarea cunoștințelor conexe.
- Realizarea resurselor empatică afective și motivaționale.

La nivel de instruire sunt necesare următoarele elemente: Curricula, adică conținutul cursului. Coerență, amplitudine și deschidere metodologică. Forma de prezentare, strategii cognitive flexibile. Evaluare inițială, continuă, finală.

La nivel de realizare și dezvoltare sunt aplicate elementele ce țin de *finalitățile* mesajului didactic:

- Motivație – externă (relația cu părinții și societatea), și motivație internă sau auto motivație (eu pot și vreau să știu)
- Sistematizarea materialului (de la simplu, concret, la complex, abstract).

- Evaluare: clasică (examen, lucrare, test etc.) și alternativă (observare, proiect, autoevaluare).
- Auto perfecționarea permanentă sau învățământul continuu, lucrul individual suplimentar.

Obiectivele didactice au următoarea structură:

a) Clarificarea noțiunilor a cunoaște/însuși, a ști conținutul noțiunilor, sensul lor. A aplica cunoștințele teoretice și practice în comunicare și instruire.

b) Metodologia cunoașterii pentru un curs universitar are următoarele elemente: curs teoretic (prelegeri și seminare), obiectivele cursului, noțiunile cheie, formarea cunoștințelor noi (plus valoare cognitivă) pe baza cunoștințelor anterioare.

În calitate de metode didactice sunt utilizate: prelegerile ce reprezintă o expunere teoretică a materialului, care presupune însușirea noțiunilor, definițiilor și înțelegerea conținutului. Conspectarea este un proces activ de percepere a cunoștințelor. Copierea, reproducerea auxiliară utilizând metode PowerPoint etc. Seminare care reprezintă examinarea practică a cunoștințelor teoretice acumulate, orientate spre interpretarea proprie a studenților și înțelegerea mai profundă a materiei.

Bibliografie

1. Aristotel, *Despre suflet, ed. Științifică*, București, 1969.
2. Bergson, H., *Introducere în metafizică*, Institutul European, 1998.
3. Călin, M., *Filosofia educației*, Ed., Aramis, București, 2001.
4. Cușcă, V., *Ontologia limbajului*, articol, UPSC, 2022
5. Cușcă, V., *Text de lecții la Filosofia Psihologiei*, UPSC, 2022
6. Locke, J., *Eseu asupra cunoștinței umane*, Vol. I, Ed., Mîsli, Moscova, 1985.
7. Schleiermacher F.D.E., *Hermeneutica*, partea II, Polirom, 2001.
8. Glosan, C., *Psihologie evoluționistă, modele teoretice și cercetări actuale*, Ed., Universală, 2016.
9. *Mică introducere în antropologie*, WWW, antropologie.ro. Majuru, A 2010/12.

SUBIECTELE

propușe pentru realizarea obiectivelor curriculare la orele practice și evaluarea curentă la cursul „Filosofia psihologiei”.

TEMA 1

1. Caracterizarea metodei aplicate de Aristotel în studiul sufletului.
2. Natura sufletului în alte științe, conexe Psihologiei – în Biologie, Fiziologie, Chimie,
3. Natura sufletului la Voltaire, comparativ cu concepția lui Aristotel.

TEMA 2

1. Examinarea constructivă, dar critică realizată de Aristotel, referitor la concepțiile predecesorilor săi.
2. Critica concepției lui Platon despre suflet ca rațiune/gândire și despre existența «sufletului universal».
3. Viața terestră în viziunea lui Voltaire comparativ cu concepția materialistă a lui Aristotel.
4. Natura sufletului în științele conexe psihologiei – Biologie, Fiziologie, Chimie.

TEMA 3

1. Analiza psihofizică a calităților/însușirilor sufletului, efectuată de Aristotel în determinarea/formularea, în cinci etape/varianțe, a unei definiții științifice.
2. Definiția sufletului ca esență, bazată pe relația dintre viață, simțuri și gândire.
3. Relația dialectică dintre corp și suflet, în concepția Aristotel.
4. Sufletul ca formă, entelehie a corpului.

TEMA 4

1. Particularitățile simțurilor – senzația. Natura senzațiilor vizuale și auditive.
2. Caracterizarea senzațiilor mirosului, gustului și a organelor tactile.

3. Aristotel despre relația dintre organele senzoriale și interacțiunea lor funcțională.

TEMA 5

1. Simțul comun și funcțiile lui – percepția și reprezentarea.
2. Relația dintre simțire și gândire prin memorie, discernământ, opinie și judecată. Forma superioară a gândirii – rațiunea/nous.
3. Trăsăturile psihofiziologice ale imaginației și rolul ei în creația literară și artistică și științifică.

TEMA 6

1. Aristotel despre relația dintre gândire și limbaj. Intelectul activ și intelectul pasiv.
2. Abstracție și gândire. Rolul și funcțiile limbajului în gândire.
3. Adevărul și corectitudinea în gândire.

TEMA 7

1. Viziunea lui J. Locke, referitor la legitățile lumii materiale și critica ideilor innăscute.
2. Locke despre rolul experienței interne și externe în cunoaștere. Calități primare și secundare și constituirea ideilor simple. Esențe nominale și reale.
3. Formarea ideilor compuse. Generalizarea și abstractizarea ca procedee logice în formarea ideilor compuse.
4. Nivele ale cunoașterii și tipurile adevărului.

TEMA 8

1. H. Bergson despre esența intuiției, aspecte filosofice și psihologice. Intuiția ca și instinct conștient de sine și dezinteres.
2. Intuiția ca și act al cunoașterii directe în timp real.
3. Intuiția ca element al filosofiei vieții la Bergson. Caracterizarea celor cinci sensuri ale intuiției în concepția lui Bergson.
4. Despre certitudinea intuiției. Intuiția și limbajul. Cunoașterea discursivă și intuitivă.

TEMA 9

1. Hermeneutica, arta înțelegerii. Obiectul hermeneuticii.
2. Latura gramaticală și psihologică a înțelegerii. Factorii divinatorii ai textului.
3. Caracterul transcendent al interpretării (ghicirea).

TEMA 10

1. Educația ca și proces de aplicare a formelor senzoriale și acelor raționale în activitatea didactică.
2. Natura, formele și metodele comunicării didactice eficiente.
3. Noțiunea de valorizare și plusvaloare educațională.
4. Structura și conținutul unui proiect didactic și plan individual de predare a unui curs.

Teme pentru eseu de totalizare a lucrului individual la cursul Filosofia psihologiei

Recomandări didactice

- Eseul este scris în mod individual, aplicând cunoștințele integrale la cursul Filosofia psihologiei și alte surse la tema dată.
- Volumul lucrării va fi de 4-6 pagini, text dactilografiat.
- Eseul este susținut public, rezumativ și evaluat la orele practice
- Criteriile evaluării - 1. Corespunderea conținutului temei date. 2. Profunzimea argumentării axate pe conceptele din conținutul cursului. 3. Gradul înțelegerii celor expuse în viziunea autorului.
- Textul eseului este expediat profesorului pe adresa poștei electronice, cu cel puțin trei zile până la susținere. Adresa poștei electronice-valentin.cusca@gmail.com
- Temele se selectează, prioritar, în ordinea alfabetică a studenților în catalog.

Temele propuse pentru eseuri

1. Există o mare conexiune a filosoficului, fiziologicului cu psihologicul și artisticul.
2. Totdeauna avem șansa propriei percepții.
3. Ne-am ivit pe pământ din întâmplare.
4. Simți întotdeauna, doar când introduci în interiorul tău.
5. De ce omul este prins în mângâierea neputinței și indeciziei.
6. Să nu judeci moral, înseamnă să nu bârfești, iar nu să nu gândești.
7. Totul cunoști individual, singur, în cadrul elanului vital, în timp.
8. Alegerea și responsabilitatea, constituie destinul unui individ în condițiile libertății conștiinței.
9. Unii mereu vorbesc cu gura altuia.
10. Timpul, în care trăim, n-are limită.
10. Fără cuvinte, nimic n-ai ști.

11. Viața este o mișcare de la sine, la sine.
12. Eternității, nu se cade să i se pună întrebări.
13. Atâtea lumi, pe care nu le cunoști, există în tine.
14. Cum să fii, dacă n-ai fost.
15. Cuvântul este obligat să nu poarte mască.
16. Mai multă știință, mai multă conștiință.
17. Dependența de succes, distruge personalitatea.
18. Noul, poate duce la exagerări.
19. Fiecare om e incomplet.
20. Nu poate exista răspuns final.
21. Omul inovativ e bun și rău.
22. Greșelile în învățare și creație, nu pot fi evitate complet.
23. Singurul lucru, care ne dă dreptate, e conștiința irațională.
24. În fiecare din noi, există un evaluator ideal.
25. Cum poate omul trăi mai multe vieți?
26. Servim un grai, ce e pierdut de mult.
27. Nu avem răbdare, curaj să ne contemplăm, să ne uităm la noi înșine, să urmărim reflexe elementare.
28. Răspunsul la un subiect e necesar să se nască în conștiința persoanei/individului.
29. Omul are capacitatea de a prevedea, prezice și presimți.
30. Cuvântul spus e de argint, iar cel nespus, e de aur.

***Succes și inspirație cognitivă, reflecție, opinie, și judecată argumentată
discursiv și intuitiv !***